

ΕΚΤΑΚΤΟΣ ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 8ΗΣ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1970

ΕΠΙ ΤΗΣ ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΕΙ 200 ΕΤΩΝ ΑΠΟ ΤΗΣ ΓΕΝΝΗΣΕΩΣ
ΤΟΥ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗ

ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΙΣ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ Κ. ΛΕΩΝ. Θ. ΖΕΡΒΑ

Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν συμμετέχει ὀλοψύχως εἰς τὰς ἐορταστικὰς ἐκδηλώσεις τοῦ Ἑθνους ἐπὶ τῇ συμπληρώσει 200 ἐτῶν ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη. Καὶ μόνον τὰ στρατιωτικά του κατορθώματα θὰ ἦσαν ἀρκετὰ νὰ ἐξασφαλίσουν εἰς τὸν Ἀρχιστράτηγον τῆς Πελοποννήσου αἰωνίως τὴν εὐγνωμοσύνην τοῦ Ἑθνους. Πέραν ὅμως τούτου, ἡ Ἀκαδημία τιμᾷ τὸν Κολοκοτρώνην ὡς κατ' ἐξοχὴν πολιτικὸν νοῦν, ὡς πνευματικὸν ἄνθρωπον αὐτὸν ποὺ μετὰ κόπου μόλις κατώρθωνε νὰ γράφῃ τὸ ὄνομά του. Δὲν ἔχει κανεὶς παρὰ νὰ θυμηθῇ τὴν προσφώνησίν του ἀπὸ τὴν Πνύκα πρὸς τοὺς μαθητὰς τοῦ Γυμνασίου ἢ τὴν ἀπάντησιν ποὺ ἔδωσεν ὀλίγα χρόνια προηγουμένως εἰς τὸν φρούραρχον Κλεώπαν, ποὺ κατ' ἐντολὴν τοῦ Ὑπουργοῦ τῆς Ἀντιβασιλείας περιεκύκλωσε μὲ 41 χωροφύλακας τὸ σπῆτι του εἰς τὴν Πρόνοιαν καὶ τοῦ ἀνεκοίνωσεν, ὅτι εἶχε διαταγὴν νὰ τὸν συλλάβῃ. «Καὶ χρειαζόταν—τοῦ λέγει—τόσος πολὺς στρατός ; ἔφτανε νὰ μοῦ στείλουν ἓνα σκυλὶ μαλλιαρὸ ἀπ' ἐκεῖνα ποὺ κάρουν θελήματα μ' ἓνα γράμμα, νὰ πάω στ' Ἀνάπλι, καὶ μ' ἓνα φανάρι στὸ στόμα γιὰ νὰ φέγγῃ καὶ τοὺς δύο μας». Πρὸ 2.500 ἐτῶν ἓνας πρεσβύτες Ἀθηναῖος, ἐμπλεως κλασικῆς παιδείας, εἶπεν εἰς τὸν Κρίτωνα περίπου τὰ ἴδια πράγματα μόνον εἰς περίτεχρον ὄφος.

Βεβαίως ὁ Μοριάς τιμᾷ τὸν πρωτεργάτην τῆς ἀλώσεως τῆς Τρομπολιτσᾶς, τῆς καταστροφῆς τοῦ Δράμαλη, θεωρεῖ ὅμως ὡς αὐτονόητον ὅτι ἓνας Κολοκοτρώνης ἔπρεπε νὰ πολεμήσῃ καὶ νὰ ἐλευθερώσῃ τὸν τόπον του. Εἰς τὴν μνήμην του διατηρεῖ ὑπὲρ πᾶν ἄλλο τὴν βαθεῖαν ἀφοσίωσιν τοῦ Κολοκοτρώνη εἰς τὴν ἰδιαίτεράν του πατρίδα καὶ τοῦ ἀνταποδίδει τὴν ἀγάπην του. Θυμᾶται τὴν στιχομυθίαν τοῦ Κολοκοτρώνη μὲ τὸν υἱὸν του, ποὺ εἶναι ξαπλωμένοι εἰς μίαν ἀκτὴν τῆς Ζακύνθου.

*Τί ἔχεις πατέρα μου καὶ κλαῖς καὶ βαριαναστενάξεις ;
«Γλέπω τὴν θάλασσα μακριὰ καὶ τὸν Μοριὰ ἀλάογα
μὲ πιάνει τὸ παράπονο καὶ τὸ μεγάλο ντέρτι».*

Τὰ ὀλίγα χιλιόμετρα ποὺ χωρίζουν τὴν Ζάκυνθον ἀπὸ τὰς ἀκτὰς τῆς Πελοποννήσου φαίνονται εἰς τὸν Κολοκοτρώνη ὠκεανός. Ὁ Μοριᾶς θυμᾶται τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἰμπραήμ, ποὺ ἡ Ἐπανάστασις ἀργοπέθαινε, ποὺ ὁ Κολοκοτρώνης εἶχεν ἐξαγριωθῆ καὶ μὲ μόνην τὴν ἰδέαν ὅτι μπορεῖ νὰ τουρκέψῃ καὶ πάλιν ὁ τόπος του. Καὶ τότε ἠκούσθη ἡ φρικτὴ φωνὴ του : «Φωτιὰ καὶ τσεκούρι στοὺς προσκνημένους», τοῦ Κολοκοτρώνη, ποὺ δι' αὐτὸν κάθε Μοραΐτης ἦτο ἀδελφός του, κάθε δένδρο καὶ κάθε σπίτι ἦταν γι' αὐτὸν ἐθνικὴ περιουσία.

Τὰ χρόνια ποὺ πέρασαν δὲν ἐμείωσαν τὸν θρῦλον τοῦ Κολοκοτρώνη. Ἀκόμη καὶ σήμερα οἱ συμπατριῶταί του νομίζουν, ὅτι περιφέρεται εἰς τὰ ὑπίπεδα τῆς Ἀρκαδίας ἐκεῖ ὅπου ὅπως λέει ὁ τοπικὸς ὕμνος :

*«Λάμπει ὁ ἥλιος στὰ βοννά, λάμπει καὶ στὰ λαγκάδια
λάμπει καὶ στ' Ἀρκουδόρεμα, στὸ δόλιο Λιμποβίσι,
ἐκεῖ εἶν' οἱ κλέφτες οἱ πολλοί, οἱ Κολοκοτρωναῖοι».*

Παρακαλῶ τὸν Ἀκαδημαϊκὸν καὶ Ἀντιπρόεδρον τῆς Ἑταιρείας Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν κ. Ζέπον νὰ λάβῃ τὸν λόγον.

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ Κ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ Ι. ΖΕΠΟΥ

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗΣ

I

Ἐορτάζοντες σήμερον τὰ γενέθλια τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη, ἐορτάζομεν τὸ πρῶτον γλυκοχάραγμα τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ αἱματοβαμμένου καὶ ἱστορικοῦ μας τόπου. Καὶ τιμῶντες τὴν μνήμην τοῦ θρυλικοῦ Γέροντος τοῦ Μοριᾶ, τιμῶμεν αὐτὴν ταύτην τὴν Ἑλλάδα, ἣ ὅποια, ἀκόμη καὶ κατὰ τὸν λήθαργόν της, εἶχε τὴν καλὴν τύχην νὰ ἐκθρέψῃ ἀνθρώπους ξεχωριστούς, ἀνθρώπους ποὺ ἦσαν προικισμένοι μὲ τὸ θεῖον δῶρον νὰ γράφουν ἱστορίαν.

Κατήγετο ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης ἀπὸ τὸ Λιμποβίσι τῆς Καρύταινας καὶ ἦτο γόνος παλαιᾶς οἰκογενείας τῆς ὄρεινῆς Γορτυνίας, εἰς τὴν ὅποιαν ὅμως οἱ πρόγονοί του δὲν ἔμενον συχνά, πλανώμενοι ἀπὸ τόπον εἰς τόπον, ὅταν ἐμάχοντο τοὺς Τούρκους ἢ ἔφευγον τὴν ἀπηγῆ των δίωξιν. Ὁ ἴδιος ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης ἱστορεῖ εἰς τὰ Ἀπομνημονεύματά του, ὅπως τὰ κατέγραψεν ὁ Γεώργιος Τερεστέτης :

«... Έγεννήθηκα εις τὰ 1770, Ἀπριλίου 3, τὴν δευτέραν τῆς Λαμπροῦς... Ἐγεννήθηκα εις ἕνα βουνό, εις ἕνα δένδρο ἀποκάτω, εις τὴν παλαιὰν Μεσσηνίαν, ὀνομαζόμενον Ραμαβούνι. Ὁ πατέρας μου ἦτον ἀρχηγὸς τῶν ἀρματολῶν εις τὴν Κόρινθο...». Καὶ αἱ ὀλίγα αὐταὶ ἀπέριττοι γραμμὰὶ μᾶς παραδίδουν τὴν χρονολογίαν καὶ τὸν τόπον καὶ τὸν τρόπον τῆς γεννήσεως, ἀλλὰ καὶ τὴν μοῖραν τῆς γενιᾶς τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος ἤμισυν αἰῶνα ἀργότερον καθηγίασε τὸν ἀγῶνα μὲ τὴν θρυλικὴν παρουσίαν του.

Ἐξεκίνησε τὸν Ἀγῶνα αὐτὸν ἀπὸ τὸ μηδέν, αὐτὸς ἕνας ἀνάμεσα εις τὴν δράκα τῶν ἀνθρώπων τοῦ '21. Ἐθρεψε δὲ τὸν Ἀγῶνα καὶ τὸν ἐγιγάντωσε μὲ τὴν σοφίαν, τὴν παλληκαριὰν καὶ τὴν πολύμορφον δραστηριότητά του, διὰ τὰ ἐπιζήση καὶ τὰ ἀπολαύση τὴν πραγμάτωσιν τοῦ ὀνείρου του, τὴν Ἐλευθερίαν. Ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ἕνας ἀπὸ τοὺς μεγάλους τοῦ '21, ἀπέβη ἕνας ἀπὸ τοὺς ἐκλεκτοὺς ποῦ κατέληξαν θρῦλος. Καὶ ὅταν, τὴν 4 Φεβρουαρίου 1843, ἔκλεισεν ὀριστικῶς τὰ ἀετίσια μάτια του, ἐκοιμήθη μὲ τὴν συνείδησιν ἡσυχον, μὲ τὴν συνείδησιν, ὅτι εἶχεν ἐπιτελέσει εις τὸ ἀκέραιον τὰ κάθε λογῆς καθήκοντά του, ὅσα τοῦ εἶχεν ὑπαγορεύσει ἡ οἰκογενειακὴ του παράδοσις, ἡ ἀνατροφή του εις τὴν ἀτμόσφαιραν τοῦ πάθους τῆς Ἐλευθερίας, ἡ πίστις του εις τὸν Θεὸν καὶ εις τὴν Πατρίδα, ἡ προσήλωσις του εις τὰ ἰδανικὰ τὰ ὅποια ἠξιώθη νὰ πραγματώσῃ, δίδων ἔτσι εις τὸ πάθος του τὴν ποθητὴν λύτρωσιν, ὡς καὶ κάθαρσιν εις τὸ ὠραῖον δράμα τῆς ταραγμένης, ἀλλὰ καὶ ταλαιπωρημένης, ζωῆς του.

Ἐπῆρξεν ἡ ζωὴ του ζωὴ λεβεντιᾶς, ἀλλὰ καὶ συνέσεως καὶ σοφίας.

Ὁ βιογράφος του περιγράφει μὲ συντομίαν τὴν φυσικὴν του κατασκευὴν. «Τὸ ἀνάστημά του», λέγει ὁ Τερτσέτης «ἦτον σωστό. Τὰ μούτρα του καὶ ὄλον τὸ δέγμα τοῦ κορμοῦ του μαυριδερό, αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς του χονδρὲς καὶ σκληρὲς, καμπουρομύτης, κούτελον πλατὺ, τὰ φρύδια σκεπαστά, τὰ αὐτιά του μεγάλα».

Μὲ τὰ χαρακτηριστικὰ αὐτά, ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης φαίνεται νὰ ὑπῆρξεν ὁ τύπος τοῦ ἀγριωποῦ καὶ ἀρειμανίου ἀνδρὸς τῆς ἐποχῆς του. Ἡ φυσικὴ του ὁμως κατασκευὴ δὲν ἦτο τὸ προέχον εις τὴν ἀκτινοβολοῦσαν μορφήν του. Εἶχε «βροντώδη καὶ μεγάλην φωνήν» καὶ «βλέμμα ζωηρόν, τόλμην εις τοὺς πολέμους καὶ στρατηγήματα», προσθέτει ὁ βιογράφος του, ὁ ὁποῖος δὲν παραλείπει νὰ σημειώσῃ, ὅτι «θυμωμένος ἐφαίνετο ἄγριος», ἀλλ' «ὁ θυμὸς του ὀλίγον ἐβαστοῦσε», ὡς καὶ ὅτι «εἰς τὰ ἰδιαιτέρὰ του ἦτον πανοῦργος», ὅτι ἠστεῖζετο μὲ ὄλους τοὺς τριγύρω του, ἠὲ χαριστεῖτο νὰ ὀμιλῇ μὲ τοὺς εὐφυεῖς καὶ ἐτοιμολόγους, ἀπεστρέφετο ὁμως τοὺς ἀγερώχους ἢ καυχσιολόγους. Καὶ ἴσως, διὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς προσωπογραφίας του, θὰ πρέπει νὰ προστεθῇ, ὅτι ἠγάπα τὸν χορὸν καὶ «ἐχόρευε καλὰ κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν Ἑλλήνων», ὡς καὶ ὅτι «ἐτραγουδοῦσε νόστιμα τὰ λεγόμενα κλέφτικα τραγού-

δια). Καὶ ἀκόμη—καὶ ἄς μοῦ συγχωρήσουν τὴν ὑπόμνησιν οἱ παριστάμενοι κατ' εὐθεΐαν ἢ ἐκ πλαγίου ἀπόγονοι τοῦ Κολοκοτρώνη—ὅτι ὁ στρατηγὸς ἀγαποῦσε τὰ στεγνὰ φαγητά, τὸ πολὺ κρέας καὶ τὸ πολὺ κρασί, («ἐρούφα πολὺ τὸν ταμπάκον»), ἀλλ' ἀπεστρέφετο τὸ κάπνισμα, («διότι ὁ καπνὸς τὸν ἔκανε νὰ βήχει»), εἶχε δὲ καὶ («τρόπους περιποιητικὸς καὶ πραχτικὸς διὰ τὰς γυναῖκας τὰς χωριάτισσας»), διότι, πάντοτε κατὰ τὸν βιογράφον του τὸν πνευματώδη ζακνυθινὸν Γεώργιον Τερτσέτην, («ἐνοστιμεύετο τὰ θηλυκά»).

Ἦτο λοιπὸν ὁ Κολοκοτρώνης ὁ τυπικὸς ἐκπρόσωπος τοῦ λεβέντη τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας, γέννημα τοῦ πάντοτε ἀκμαίου Μοριᾶ, τῶν γόνων τοῦ οὐοίου εἶχε συγκεντρώσει εἰς τὸ πρόσωπόν του ὅλα τὰ προτερήματα καὶ ὅλην τὴν σπινθηρίζουσαν ιδιοφυΐαν. Τέκνον τοῦ λαοῦ, τοῦ ἀγραμμάτου μὲν ἀλλὰ τόσον εὐαίσθητου εἰς ὅτι ἀφεώρα εἰς τὴν θρησκείαν καὶ τὴν πατρίδα λαοῦ, δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ καυχῆθῃ, ὅπως ἀργότερα ἰστορήσε διὰ τὸν ἑαυτὸν του ὁ Κανέλλος Δεληγιάννης, ὁ ἄρχων τοῦ Μοριᾶ ὅταν ἔλαβε τὴν μεγάλην ἀπόφασιν τοῦ ἐθνικοῦ ξεσηκωμοῦ, ὅτι δηλαδὴ «... ἐβγάλαμεν ἀμέσως τὰ ἀσιατικὰ ἐνδύματα τῆς πολυτελείας, ἀντριά, γούνας, καλπᾶκια, καὶ ἐβάλαμεν τὰ τζαρούχια καὶ τὴν τραγόκαπαν». Διότι ὁ Κολοκοτρώνης δὲν ἀνῆκεν εἰς τὸ πελοποννησιακὸν ἀρχοντολόγι, ἦτο ἐκ γενετῆς καὶ ἐκ παραδόσεως ὁ ἄνθρωπος μὲ τὰ τζαρούχια καὶ τὴν τραγόκαπαν, ἔμεινε δὲ ὁ ἴδιος καὶ ὅταν ἀργότερα ἐκάλυψε τὴν κεφαλὴν του μὲ τὴν ἐπιβλητικὴν περικεφαλαίαν, μὲ τὴν ὁποίαν, γραφικὸν καὶ μεγαλοπρεπῆ, μᾶς τὸν ἔχει παραδώσει μέχρι σήμερον ἡ ἐθνικὴ ἀνάμνησις.

Οὔτε ἀρχοντικὴ καταγωγὴ, οὔτε παιδεία οὔτε ἄλλη κοινωνικὴ ἀνατροφὴ ὑπῆρξαν τὰ ἐφόδια, μὲ τὰ ὁποῖα ἐξεκίνησεν εἰς τὴν ζωὴν του. Ἦτο ὁμως ὁ «χερσί τε καὶ ποσὶ καὶ νόῳ τετράγωνος», ὁ ὁποῖος ὑπερήφανος ἱστορεῖ, ὅτι ἦτο εἴκοσιν ἐπτὰ ἐτῶν ὅταν τὸν («ἐπρωτοκυνήγησαν») καὶ ὅτι διετέλεσεν («ἀρματολὸς καὶ κλέφτης ἀλληλοδιαδόχως χρόνια πέντε»), πρὶν φύγῃ εἰς τὴν Ζάκυνθον. Καὶ ἴσως ὄχι χωρὶς παράπονον ἀπομνημονεύει : «Εἰς τὸν καιρὸν τῆς νεότητος, ὅπου ἤμποροῦσα νὰ μάθω κάτι τι, σχολεῖα, ἀκαδημαῖα δὲν ὑπῆρχαν, μόλις ἦσαν μερικὰ σχολεῖα, εἰς τὰ ὁποῖα ἐμάθαιναν νὰ γράφουν καὶ νὰ διαβάζουν. Οἱ παλαιοὶ κοτζαμπάσηδες, ὅπου ἦσαν οἱ πρῶτιστοι τοῦ τόπου, μόλις ἤξευραν νὰ γράφουν τὸ ὄνομά τους. Τὸ μεγαλειότερον μέρος τῶν ἀρχιερέων δὲν ἤξευρε παρὰ ἐκκλησιαστικὰ κατὰ πρᾶξιν, κανένας ὁμως δὲν εἶχε μάθησιν. Τὸ ψαλτήρι, τὸ κωήχι, ὁ μνηαῖος, ἄλλαι προφητεῖαι, ἦσαν τὰ βιβλία ὅπου ἀνέγνωσα. Δὲν εἶναι παρὰ ἀφοῦ ἐπῆγα εἰς τὴν Ζάκυνθον, ὅπου εὔρηκα τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν ἀπλοελληνικὴν. Τὰ βιβλία ὅπου ἐδιάβαζα συχνὰ ἦτον ἡ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, ἡ Ἱστορία τοῦ Ἀριστομένη καὶ Γοργῶ καὶ ἡ Ἱστορία τοῦ Σκεντέρμπεη...»).

Ἀληθῶς παιδεία ὑποτυπώδης ! Ἀρκετὴ ὁμως διὰ τὸν μεγαλοφυᾶ Θεόδωρον Κο-
ΠΑΑ 1970

λοκοτρώνην, ὁ ὁποῖος ἀργότερον, κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἐργῶνος, μὲ χάριν καὶ θυμοσοφίαν συγχρότατα ἀνέσυρε τὰς ταπεινάς του γνώσεις καὶ τὰς ἐτοποθέτει ὅπου καὶ ὅπως ἔπρεπεν εἰς στιγμὰς κρισίμους, διὰ νὰ πείθῃ καὶ νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν φωτεινὴν του γνώμην.

II

Ἦτο τριάκοντα καὶ ἕξ ἐτῶν, ὅταν ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, φεύγων τοὺς Τούρκους, κατέφυγεν εἰς τὴν Ζάκυνθον. Παρέμεινε δ' ἐκεῖ μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 1821, μὲ συντόμους διακοπὰς, κατὰ τὰς ὁποίας ἐμάχετο τοὺς Τούρκους ὅπου ἠδύνατο, εἴτε εἰς τὴν στερεὰν γῆν, εἴτε εἰς τὰς νήσους, καὶ εἴτε εἰς τὴν θάλασσαν εἴτε ἀκόμη καὶ εἰς αὐτὴν τὴν γειτονικὴν Πελοπόννησον, ὡσάκις τὸν ἐκάλει ἐκεῖ ἡ τιμὴ καὶ τὸ καθήκον, ἀλλὰ καὶ ἡ νοσταλγία.

Ἡ Ζάκυνθος τῆς δεκαπενταετίας αὐτῆς, ἀπὸ τοῦ 1806 μέχρι τοῦ 1821, ἦτο σημαντικώτατον κέντρον πνευματικῶν ἀναδιπλώσεων. Εἶχε καταλυθῆ ἡ ἐνετικὴ κυριαρχία, οἱ δὲ Ρῶσοι, Γάλλοι, καὶ Ἄγγλοι, πρὸ ἀλληλοδιαδόχως κατέλαβον τὴν νῆσον, εἶχον σκορπίσει ἐλπίδας φιλελευθερισμοῦ, αἱ ὁποῖαι, ἔστω καὶ φροῦδαι, εὐρισκον ὁμως πρόσφορον ἔδαφος μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων. Διὰ τοῦ Πελοποννησίου ἴσχυε πάντοτε ἡ παροιμία («Ὁ Θεὸς νὰ σὲ φυλάῃ ἀπὸ τοῦ Τούρκου τὸ σπαθὶ καὶ ἀπὸ τοῦ Βενετσάνου τὶς δίκαιες»). Ἀλλὰ μὲ τὴν κατάλυσιν τῆς ἐνετικῆς κυριαρχίας, αἱ ἐλπίδες εἶχον ἀναπτρωθῆ εἰς τὸ κλίμα τοῦ Διαφωτισμοῦ, τὸ ὁποῖον ἀκράτητον εἶχε διαχυθῆ καὶ εἰς τὴν Ζάκυνθον καὶ εἰς ὀλόκληρον τὴν Ἐπτάνησον μὲ τὴν διασπορὰν τῶν ιδεῶν τῆς προσφάτου τότε μεγάλης Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως. Τὸ κλίμα τοῦτο τοῦ Διαφωτισμοῦ ἐκαλλιεργεῖτο συστηματικῶς καὶ εἰς τὰ γράμματα, ἰδιαίτερος δ' εἰς τὴν ζακυνθινὴν ποίησιν, ὅπου ἀπὸ τοῦ Ἀντωνίου Μαρτελάου καὶ τοῦ Δημητρίου Γουδέλη καὶ τῶν ἄλλων μέχρι τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ καὶ τοῦ λεγομένου («κύκλου τῆς Ζακύνθου») ἀνεπτέρωντο ἡ ἰδέα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, καθιεροῦτο ὁ σεβασμὸς πρὸς τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸ ἰδανικὸν τῆς Ἐλευθερίας εὐρισκεν οὐσιαστικὴν ἀπήχησιν ἀκόμη καὶ εἰς εὐπατρίδας, ὅπως ὁ κόντε Ρώμας, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἄλλοι. Ἡ Ζάκυνθος ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 19 αἰῶνος εὐρίσκετο εἰς τὴν πρωτοπορίαν τῆς μεγάλης στροφῆς πρὸς ὅ,τι ἐνεθουσίαζε καὶ ἐθάμβωνε τὰ λαϊκὰ ρεύματα. Σταυροδρόμι Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, τὸ («Ἄνθος τῆς Ἀνατολῆς») ἠτοίμαζε τοὺς καρπούς του. Καὶ εἰς τοὺς δρόμους τῆς πόλεως τῆς Ζακύνθου συνηντῶντο καὶ ἀπέκτων ἄμεσον ἐπαφὴν ἢ ἐκλεπτυσμένην δυτικὴν νοστοροπία μὲ τὴν ἀρειμάνιον λεβεντιὰν τῶν προσφύγων ἐκ τῆς ὑποδοῦλον πατρίδος, καὶ ἰδίως ἐκ τῆς τουρκοκρατουμένης Πελοποννήσου.

Εἰς τὸ κλίμα αὐτὸ τοῦ φιλελευθερισμοῦ, μυστικαὶ ἐταιρεῖαι, τεκτονικαὶ στοαὶ

καὶ ὀργανώσεις ἀπελευθερωτικαὶ ἦσαν ἐν πλήρει δράσει. Ἡ δὲ Φιλικὴ Ἑταιρεία, συνδυάζουσα τὸν Ὀρθὸν Λόγον πρὸς τὸν ἀναπόφευκτον Μυστικισμόν, ἀπέκτα πλήθος νέων ὀπαδῶν καὶ νέων φανατικῶν φίλων. Μεταξὺ τούτων καὶ ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ὁ ὁποῖος εἰς τὴν Ζάκυνθον κατηγήθη εἰς τὴν Ἑταιρείαν, πιστεύσας δ' εἰς τὴν ἐγγίζουσαν μεγάλην ὥραν, ἤρχισε νὰ κατηγῆ καὶ αὐτὸς ἄλλους τόσον εἰς τὴν Ζάκυνθον ὅσον καὶ εἰς τὴν Κεφαλληνίαν, καθὼς καὶ καπεταναίους τῶν σπετσιώτικων καὶ ὑδραίων καραβιῶν, ἀφωσιωμένος πλέον ψυχῇ τε καὶ σώματι εἰς τὴν κεντρίζουσαν ἰδέαν τοῦ μεγάλου ξεσηκωμοῦ.

Ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης ἐπίστευσε, φαίνεται, καὶ αὐτὸς ἀρχικῶς, ὅπως ἄλλως τε καὶ οἱ περισσότεροι τῶν συγχρόνων του, ὅτι ἡ ἀπελευθέρωσις θὰ ἤρχετο μὲ τὴν βοήθειαν τῶν ξένων. Ρῶσοι δέ, Γάλλοι καὶ Ἄγγλοι ὑπῆρξαν εἰς διαφόρους ἐποχὰς τῆς διαμονῆς του εἰς Ζάκυνθον, καὶ ἐκ περιτροπῆς, ὁ προσανατολισμὸς του διὰ τὴν ἐπίτευξιν τῶν σκοπῶν του.

Ἔτσι, κατὰ τὸ 1805, ὑπογράφει καὶ αὐτὸς τὴν ἀναφορὰν πρὸς τὸν Τσάρον, διὰ τῆς ὁποίας Σουλιῶται, Ρουμελιῶται καὶ Πελοποννήσιοι ἐζήτησαν τὴν βοήθειάν του διὰ νὰ ἐλευθερωθῇ ἡ χώρα. Ἀποκρούει ὅμως τὴν προσφορὰν τοῦ στρατηγοῦ D'Anger, ἀρχηγοῦ τῶν ρωσικῶν στρατευμάτων εἰς τὰ Ἐπτάνησα, ὅπως ὑπηρετήσῃ ὑπὸ τὰς διαταγὰς του ἐναντίον τοῦ Ναπολέοντος εἰς Νεάπολιν. Ἡ ἀπάντησίς του ὑπῆρξεν ὡμῆ: «.....δὲν ἐμβαίνω εἰς τὴν δούλευσιν. Τί ἔχω νὰ κάμω μὲ τὸν Ναπολέοντα; Ἄν θέλετε ὅμως στρατιώτας, διὰ νὰ ἐλευθερώσωμεν τὴν πατρίδα μας, σὲ ὑπόσχομαι καὶ πέντε καὶ δέκα χιλιάδας στρατιώτας. Μία φορὰ ἐβαπτισθήκαμεν μὲ τὸ λάδι, βαπτιζόμεθα καὶ μίαν μὲ τὸ αἷμα, καὶ ἄλλη μίαν διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος μας».

Μετὰ τοὺς Ρώσους ἦλθον οἱ Γάλλοι. Καὶ ὡς πρὸς αὐτοὺς ἀξίζει νὰ ὑπομνησθῇ καὶ πάλιν, ὅτι ὁ πολυμήχανος Κολοκοτρώνης δὲν διστάζει, κατὰ τὸ 1809, νὰ ἐκκινήσῃ μὲ τὸν Πετρόμπεην, τὸν Ἀλῆ Φαρμάκην καὶ ἄλλους πρὸς συνάντησιν τοῦ Βοναπάρτου εἰς τὸ Παρίσι, διὰ νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἀπελευθερώσεως. Φθάνει μὲ τοὺς συνταξιδιώτας του εἰς Κέρκυραν, ὅπου ὅμως ὁ Γάλλος ναύαρχος Donzelot τὸν πείθει νὰ μείνῃ ἐκεῖ, διὰ νὰ ἐτοιμάσουν μαζὶ τὸ σχέδιον τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Πελοποννήσου ὑπὸ ἑλληνοτουρκικὴν διοίκησιν, ὑποσχόμενος νὰ γράψῃ αὐτὸς σχετικῶς εἰς τὸν αὐτοκράτορά του εἰς τὴν Γαλλίαν. Ἐτοιμάζουν λοιπὸν εἰς Κέρκυραν τὸ ἀπὸ πολλῶν ἐπόψεων ἀξιοσημεῖωτον αὐτὸ σχέδιον, τὸ ὁποῖον ὅμως, ἄγνωστον σήμερον ἀκόμη εἰς τὰς λεπτομερείας του, τελικῶς ἐματαιώθη λόγῳ τῆς καταλήψεως τῆς Ἐπτανήσου ὑπὸ τῶν Ἄγγλων. Τὸ ἱστορικὸν ὅμως αὐτὸ ἐπεισόδιον ἀποδεικνύει τὴν ὀρμητικὴν τοῦ Κολοκοτρώνη προσπάθειαν νὰ εὔρῃ οἰονδήποτε ἰσχυρὸν διὰ νὰ στηρίξῃ τὴν ἀπελευθέρωσιν. Ἀπὸ ἄλλης δ' ἐπόψεως μᾶς δίδει καὶ μίαν ἀπὸ τὰς γραφικω-

τέρας σελίδας τῆς ἱστορίας τοῦ Γορτυνίου λέοντος, ὁ ὁποῖος μὲ τὴν «λερὴν φουστάνελλαν» του συζητεῖ εἰς τὴν Κέρκυραν ὡς ἴσος πρὸς ἴσον μὲ τὸν κομψὸν Γάλλον ναύαρχον. Καὶ ἴσως δύναται νὰ λεχθῆ, ἀνεξαρτήτως ἐθνικῶν ἢ πολιτικῶν ἐκτιμῆσεων, ὅτι ὁ ναύαρχος Donzelot, ἐμποδίσας τὸν Κολοκοτρώνην, τὸν Πετρόμπετην, τὸν Ἀλῆ Φαρμάκην καὶ τοὺς ἄλλους, νὰ μεταβοῦν εἰς Παρισίους πρὸς συνάντησιν τοῦ Βοναπάρτη, ἀτυχῶς ἐματαίωσε τὴν ἱστορικὴν σκηνὴν τῆς συναντήσεως τῶν δύο στρατιωτικῶν μεγαλοφυῶν, τοῦ μεγαλεπηβόλου Κορσικανοῦ καὶ τοῦ μεγαλόφρονος Γορτυνίου. Κριμα, ὅτι ἡ φουστάνελλα τοῦ Κολοκοτρώνη δὲν ἐνεφανίσθη, καὶ κριμα ὅτι δὲν ἀντήχησεν ἡ βροντώδης φωνὴ του εἰς τὸ μεγαλοπρεπὲς καὶ κομψὸν περιβάλλον τοῦ παρισινοῦ ἀνακτόρου τοῦ Κεραμεικοῦ!

Ἀπὸ τοῦ 1809 καὶ ἐφεξῆς εἰς τὴν Ζάκυνθον, τοὺς Γάλλους ἔχον διαδεχθῆ οἱ Ἕλληες. Ἡ ἀλλαγὴ κυριαρχίας εἶναι σημαντικὴ ἀπὸ πολλῶν ἐπόψεων. Διὰ τὸν Κολοκοτρώνην ὅμως εἶναι καὶ ἀλλαγὴ προσανατολισμοῦ. Δι' αὐτὸν ἡ ἀρωγὴ δὲν δύναται νὰ εἶναι πλέον ἢ ἀρωγὴ ἀγγλική. Κατατάσσεται λοιπὸν εἰς τὸν ἀγγλικὸν στρατὸν ὡς λοχαγὸς καὶ τὸ 1810 προάγεται εἰς «μαγιόρον». Ἀναπτύσσει στενὴν φιλίαν μὲ τὸν Ριχάρδον Church καὶ πολλοὺς ἄλλους Ἕλληες, μάχεται συχνὰ καὶ ἐκμανθάνει πολλὰ ἀπὸ τὴν τότε σύγχρονον πολεμικὴν τέχνην. Τέλος, δὲν παραλείπει κατὰ τὸ 1812 νὰ ὑπογράψῃ ὁμοῦ μὲ ἄλλους καπεταναίους εὐρίσκοντο εἰς Ζάκυνθον τὴν ἄλλην περίφημον ἀναφορὰν πρὸς τὴν ἀγγλικὴν κυβέρνησιν, μὲ τὸ αἰώνιον αἶτημα τῆς ἀρωγῆς πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀναφορὰ αὐτὴ ἔμεινε τότε ἄνευ συνεχείας: Ὁ Βοναπάρτης κατέρρευσε καὶ οἱ Ἕλληες διέλυσαν τὰ ἐπικουρικὰ ἑλληνικὰ τάγματα τῆς Ἑπτανήσου κατὰ τὸ 1818. Καὶ ὁ Κολοκοτρώνης, ὅχι χωρὶς μελαγχολίαν, ἱστορεῖ: «Εἶδα τότε ὅτι, ὅτι κάμομε, θὰ τὸ κάμομε μοναχοὶ καὶ δὲν ἔχομε ἐλπίδα καμμίᾳ ἀπὸ τοὺς ξένους. Ὁ Τζούρτζ ἐπῆγε εἰς τὴν Νεάπολη, ἔγινε ἐκεῖ στρατηγός. Μὲ ἐπροσκάλεσε μὲ δύο γράμματά του καὶ ἐπειδὴ ἤξευρα τὴν Ἑταιρίαν δὲν ἐδέχθηκα, ἀλλὰ ἐκοίταζα πότε νὰ βγοῦμε διὰ τὴν πατρίδα μας».

«Ἐκοίταζα πότε νὰ βγοῦμε διὰ τὴν πατρίδα μας».

Αὐτὸ ἦτο πλέον τὸ πάθος καὶ ἡ λαχτὰρα του. Ἐπαιρνε ἀπὸ τὸ χέρι συχνότατα τὸν Κολῖνον, τὸν μικρότερον υἱὸν του, καὶ ἀνέβαινον τὸν δρόμον τοῦ κάστρου εἰς τὴν Ζάκυνθον καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἔδειχνε τὴν Πελοπόννησον καὶ τὰ βουνά της καὶ τοῦ ἔλεγεν: «Ἐκεῖ ἔζησαν οἱ προπάτορές μας, τώρα ἡ γῆ ἐκείνη στενάζει εἰς τὸν ζυγόν», τοῦ ἀνέλυε δὲ μὲ πάθος τὸ ὄνειρον τῆς ἀπελευθερώσεως, πάθος, τὸ ὁποῖον μὲ τὸ θαλασσινὸν ἀντιμάμαλον ἐκτύπα τὰς ἀκτὰς τοῦ Μοριᾶ ὅσα χρόνια ἀπέμενον ἀκόμη μέχρι τῆς μεγάλης ὥρας.

Ἡ διαμονὴ τῆς Ζακύνθου ἐτελείωσεν. Ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης διηγεῖται,

ὅτι «δσάκις ἔμβαينا εἰς δούλευση, ἔμβαينا πάντοτε μὲ τὴν συμφωνία, ὅτι ἀπὸ τὴν Ἐπτάνησο νὰ μὴν ἀπομακρύνομαι καὶ νὰ μὴν πολεμῶ παρὰ εἰς Τούρκικο τόπο, καὶ τὸ φόρεμα νὰ μὴν ἐβγάλω. Εἰς τὰ νησιὰ ἐγνωρίσθηκα μὲ τοὺς Βοτσαραίους καὶ ἔκαμα τὸν Μάρκο Βότσαρη ἀδελφοποιτό». Μὲ τὴν ἀπλοϊκὴν μόρφωσιν τῆς στοιχειώδους ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος, τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἀριστομένη, τῆς Γοργῶς καὶ τοῦ Σκεντέρμπεη, μὲ τὸ ψαλτήρι, τὸ κτωήχι, τὸ μνηαῖον καὶ τὰς προφητείας,—οὐσιαστικὰ ἀπαίδευτος, ἀλλὰ φιλικὸς φανατικὸς, στρατιωτικὸς ἐμπειρότατος καὶ πάντως μεγαλόπνους καὶ μεγαλοφυής, ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης ἠτοιμάζετο διὰ τὴν λύτρωσιν τοῦ εὐγενοῦς του πάθους. Καὶ ἡ ὥρα ἔφθανε !

III

Κατὰ τὸ 1820 ἦλθον εἰς Ζάκυνθον γράμματα ἀπὸ τὸν Ὑψηλάντην διὰ νὰ εἶναι ἔτοιμοι, τόσον αὐτὸς ὅσον καὶ «ὄλοι οἱ ἐδικοί μας». Πρὶν φύγη, ἐπισκέπτεται εἰς Κέρκυραν τὸν Ἰωάννην Καποδίστριαν διὰ νὰ ὀμιλήσῃ περὶ τῆς ὑποθέσεως. Καὶ εἰς τὰς 6 Ἰανουαρίου 1821 ἀποβιβάζεται εἰς Πελοπόννησον.

Εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Παναγιώτου Μούρτζινου, εἰς τὴν Καρδαμύλην τῆς Μάνης, ὁ πολυμήχανος καὶ ἐφευρετικὸς, ὁ μέγας ψυχολόγος τῶν μαζῶν, ὁ τραχὺς ἀλλὰ καὶ ὠριμος εἰς τὴν σκέψιν ὑπερπεντηκοντούτης Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, γέρον πλέον διὰ τοὺς ἄλλους, ἀλλὰ πάντοτε ἀκμαῖος καὶ εὐκίνητος καὶ ἀκάματος, καταστρώνει τὰ σχέδια του διὰ τὴν ἔτοιμαζομένην ἀπελευθέρωσιν. Ἐπιβάλλεται εἰς ὄλους, ἀκόμη καὶ εἰς τοὺς κοτζαμπάσσηδες, μὲ τὴν πειθὴ καὶ τὴν μεγαλοφυΐαν του. Καὶ ἀποδύεται μὲ ὀρμὴν εἰς τὸν Ἀγῶνα.

Τὴν 23 Μαρτίου εὐρίσκεται εἰς τὴν Καλαμάταν μὲ τὸν Πετρόμπεην, τὸν Μούρτζινον, τὸν Κυβέλον, τὸν Νικηταρᾶν καὶ τὸν Παπαφλέσσαν, τὸν Ἀναγνωσταρᾶν, τὸν Μπενάκη, τὸν Παπατσώνην, τοὺς Καπετανάκηδες καὶ τοὺς Κουμανταράκηδες καὶ ἄλλους, ὅπου, μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς πόλεως, ὁ Πετρόμπεης ἀπολύει τὴν περίφημον προκήρυξιν περὶ τοῦ Ἀγῶνος καὶ τῆς σημασίας του, ἀπευθυνομένην πρὸς τὰς ξένας κυβερνήσεις. Ὁ Κολοκοτρώνης, τὴν ἐπομένην 24 Μαρτίου, ἐκστρατεύει πρὸς βορρᾶν διὰ τὴν κατάληψιν τῆς Τριπολιτσᾶς, ἕδρας τῆς ὀθωμανικῆς ἰσχύος εἰς Πελοπόννησον.

Ἀπὸ τῆς ἡμέρας αὐτῆς ἀρχίζει ἡ ἐποποιία του : «Ἐκοφα εὐθὺς δύο σημαῖες μὲ σταυρὸ καὶ ἐκίνησα . . . Κινῶντας ἐγὼ, εἶχαν μίαν προθυμίαν οἱ Ἕλληνες, ὅπου ὄλοι μὲ τὰς εἰκόνας ἔκαναν δέηση καὶ εὐχαριστήσεις. Μοῦ ἤρχετο πότε νὰ κλαύσω ἀπὸ τὴν προθυμίαν ποῦ ἔβλεπα. Ἱερεῖς ἔκαναν δέηση. Εἰς τὸν ποταμὸ τῆς Καλαμάτας ἀνασπασθήκαμε καὶ ἐκινήσαμε», ἱστορεῖ ὁ ἴδιος. Πράγματι δ' ἔτσι, συντονι-

σμένα και ἀπλᾶ, ἐξεκίνησεν ἡ ἐπανάστασις εἰς δλόκληρον τὸν Μοριᾶν, εἰς τὴν Καλαμάταν, εἰς τὰς Πάτρας, εἰς τὰ Καλάβρυτα. Ἡ 25 Μαρτίου, ἡμέρα τοῦ χριστιανικοῦ Εὐαγγελισμοῦ, ἀπέβη ἡμέρα καὶ τοῦ μεγαλοπρεποῦς ἐθνικοῦ Ἀγγέλματος. Ὁ ραγιαῖς ἐγένετο πάλιν Ἕλλην. Καὶ ὁ Κολοκοτρώνης, ἔκτοτε, πρὸς («Ἕλληνας») ἀπευθύνεται, διὰ τὰ ὑποδαυλίξῃ τὸ φρόνημα τῶν συναγεροθέντων.

Ἀκολουθοῦν τὰ ἐπτὰ ἔτη τοῦ Ἀγῶνος, ἀπίθανα εἰς παλληκαριάν, μὲ συντριπτικὰ κτυπήματα ἐκατέρωθεν, κάποτε ἀμφίροπα, κάποτε ὁμως καὶ θλιβερά, ὅταν ἐπρωτάνευεν ἡ διχονοία, ὁ φθόνος καὶ ὁ ἐμφύλιος σπαραγμός. Ὁ Κολοκοτρώνης ὁμως εἶναι πάντοτε ἀκλόνητος. Ὁ Γέρος τοῦ Μοριᾶ παραμένει ὁ ἄτεγκτος πολεμιστὴς μέχρι τέλους, ἔστω καὶ ἂν προσκαίρως τὸ φαρμάκι τῆς διχονοίας πλήττει καὶ αὐτὸν εὐθέως, μὲ συνεπείας διὰ τὸ Ἔθνος ὀλεθρίας.

Τί πρῶτον καὶ τί ὕστερον, τὰ ἱστορηθῆ ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν του δρᾶσιν κατὰ τὸν Ἀγῶνα! Ἔργον του ὑπῆρξεν ἡ μάχη τοῦ Βαλτετισιοῦ, ἡ περίφημος μάχη τῆς Γράνας, ὁ θρίαμβος τῆς ἀλώσεως τῆς Τριπολιτσᾶς, ἡ ἀπίστευτος καταστροφή τοῦ Δράμαλη εἰς τὰ Δερβενάκια. Πέραν ὁμως αὐτῶν, ἡ παρουσία του εἶναι σαφὴς εἰς κάθε κρίσιμον στιγμήν καὶ εἰς κάθε κρίσιμον πολεμικὴν ἐπιχείρησιν. Ἀρχιστράτηγος τῆς Πελοποννήσου, παρὰ τὴν δυσπιστίαν τῶν πολιτικῶν, παρέχει συνεχῶς ἀπόδειξιν τῆς στρατηγικῆς του μεγαλοφυΐας, ὅπουδήποτε καὶ ἂν ἐτάχθη. Ἡ ἐπιρροή του εἰς τὸν ἄλλως ἀπειθαρχον στρατὸν εἶναι ἀπόλυτος. Ὁ ἐνθουσιασμός του, ἐνθουσιασμός νεανικός. Ἡ στρατηγική του ἄμεμπτος. Ἡ ὁρμή του, ὁρμὴ λέοντος. Καὶ αἱ κινήσεις του, κινήσεις ἀστραπῆς καὶ κερανοῦ. Παρ' ὅλα δὲ ταῦτα, οὐδέποτε τοῦ ἀπολείπει ἡ ἔμφυτος θυμοσοφία του. Ὁργισμένος ἐλέγχει τοὺς πάντας, ἡρεμῶν ὁμως ταχέως καὶ ἀποκτῶν πλήρη αὐτοέλεγχον, ἀστεῖζεται, περιπαίζει, γλεντᾶ καὶ χαίρεται τὴν ζωὴν εἰς ὅσα μικρὰ διαλείμματα ἡ ἡρεμία ἀποκαθίσταται. Ὁ Κολοκοτρώνης ἀποδεικνύεται πολύμορφος. Γέρος τοῦ Μοριᾶ, ἀποδεικνύεται νεώτερος πολλῶν νέων. Σώφρων καὶ συνετός, ἀποδεικνύεται νουνεχὴς πρεσβύτης. Ἀληθινὸν θαῦμα ἐνεργητικότητος, ἀνάμικτον μὲ ἥρεμον σοφίαν.

Ὁρθῶς τονίζει ὁ Φωτᾶκος εἰς τὰ Ἀπομνημονεύματά του, ἀντικρούων τοὺς ἐπικριτὰς του, ὅτι προέβαλεν εἰς αὐτὰ περισσότερον ἀφ' ὅ,τι ἔπρεπε τὴν δρᾶσιν τοῦ Κολοκοτρώνη, ὅτι «στρατηγὸς ἄλλος ὡς ὁ Κολοκοτρώνης δὲν εὐρέθη εἰς τὴν Πελοπόννησον . . .», ὅτι «ὄπουν ὁ Κολοκοτρώνης εὐρίσκετο, ἐκεῖ ἦτο καὶ ὁ θόρυβος, ἐκεῖ ἐσεῖετο ἡ γενναιότης καὶ ὁ πατριωτισμός· πρὸς αὐτὸν ἔγραφαν καὶ ἀπὸ αὐτὸν ἠλπίζαν οἱ Πελοποννήσιοι . . .», ὅτι «. . . ἀφοῦ ἔλλειψε καὶ ἐφυλακίσθη εἰς τὴν Ὑδραν ἔγιναν τόσα κακά, καὶ κανεὶς τῶν ἄλλων Ἕλλήνων δὲν ἐμπόρσεε τὰ ἐμποδίσῃ καὶ τὰ φέρῃ τὸ παραμικρὸν ἀποτέλεσμα πρὸς ὄφελος τῆς πατρίδος». Τέλος, μεταξὺ ἄλλων, καὶ ὅτι «ὁ στρατηγὸς Κολοκοτρώνης, αὐτὸς εὐρίσκετο παντοῦ καὶ ἦτο

ἐμπρός, εἰς δὲ τὰ ἔγγραφα τῶν κατὰ καιροὺς Διοικήσεων ὅλα ταῦτα φαίνονται, ὡς καὶ εἰς τὴν ἀλληλογραφίαν του τὴν ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐκείνην, τὴν ὁποίαν εἶχε πρὸς ἄλλα πρόσωπα ἄλλων ἐθνῶν», — ὑπονοῶν, ἴσως — διὰ τῶν τελευταίων, μεταξὺ ἄλλων καὶ τὴν περίφημον ἀναφορὰν πρὸς τὴν βρεταννικὴν Κυβέρνησιν, τὴν ὁποίαν εἰς τὰς κρίσιμους στιγμὰς τῆς καταστροφῆς τῆς Γορτυνίας ἀπὸ τὸν στρατὸν τοῦ Ἰμπραήμ, ἀπέστειλεν ὁ Κολοκοτρώνης, ὁμοῦ μὲ ἄλλους προύχοντας καὶ ἀρχιερεῖς, ἀπὸ τὰ σπίτια τῶν Δεληγιανναίων εἰς τὰ Λαγκάδια, τὴν 30 Ἰουνίου 1825.

Ἦτο ἡ ἐποχὴ, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ λαίλαψ τοῦ Ἰμπραήμ ἐσάρωνε τοὺς διηρημένους Ἑλληνας. Μόνη ἐλπίς ἦτο ὁ Κολοκοτρώνης. Καὶ αὐτός, ἀρχιστράτηγος καὶ πάλιν τῆς Πελοποννήσου, κατώρθωσε πράγματι τὸ ἀκατόρθωτον. Ἐκτύπησε κατακέφαλα τοὺς «τουρκανάκατους» καὶ τοὺς «προσκυνημένους», ἀνεπτέρωσε τὸ ἠθικὸν τῶν Ἑλλήνων καὶ τελικῶς ἐπέτυχε νὰ ἀναβιώσῃ τὸν κινδυνεύοντα Ἀγῶνα. Τὸν ἀξιοθαύμαστον κλεφτοπόλεμόν του κατὰ τοῦ Ἰμπραήμ ἀνεγνώρισε τελικῶς καὶ αὐτός ὁ Αἰγύπτιος στρατάρχης, ὁ ὁποῖος, ὡς ἱστορεῖ πάντοτε ὁ Φωτᾶκος, δὲν ἐδίστασε νὰ δηλώσῃ εἰς τοὺς Ἑλληνας καπεταναίους τῆς καταληφθείσης Τριπολιτσᾶς, ὅτι «φρόνιμον στρατάρχην ἔχετε καὶ ἐμπειροπόλεμον . . . ὅλο ἐγλιστροῦσεν, . . . εἶναι πονηρὸς καὶ βουνίσιος ἄνθρωπος, καὶ μ' ὅλα ταῦτα ἔκαμε τὸ χρέος του : οἱ χωσιεὲς τὰς ὁποίας ἔβαλε καὶ ἔκαμαν παντοῦ, αὐτὸ καὶ μόνον τοῦ κάμνει τιμὴν καὶ παλληκαριάν»!

Ἡ ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου ἐσήμανε τὸ τέλος τοῦ δράματος τῆς Πελοποννήσου, ἡ ὁποία ἐστέναζεν ἐπὶ μακρὸν ὑπὸ τὸ πέλαμα τοῦ Ἰμπραήμ. Ὁ Ἀγὼν ἔκλειε μὲ δόξαν διὰ τοὺς Ἑλληνας, ἦτις, φυσικὰ, ἦτο δόξα καὶ τοῦ Κολοκοτρώνη. Ὁ Γέρος τοῦ Μοριᾶ ἐνηγκαλίσθη τότε μὲ ἀγνὸν καὶ πηγαῖον ἐnthουσιασμόν τὸν Ἰωάννην Καποδίστριαν ὡς Κυβερνήτην. Καὶ ὅταν αὐτὸς ἐδολοφονήθη, ἐθρήνησε τὸν χαμόν του, ἀλλ' ἀμέσως ἐπανεῦρε τὸν ἑαυτὸν του. «Τότε ἐσυλλογίσθηκα», λέγει ὁ ἴδιος, «ὅτι εἶχε ἀποφασίσει ὁ Κυβερνήτης, ὅτι ἂν ἀποθάνει ἔξαφνα, νὰ γένει εὐθὺς συνέλευσις ἀπὸ τὸ ἔθνος». Γράφει λοιπὸν ἀπὸ τὴν Τριπολιτσᾶν, ὅπου ἐπληροφορήθη τὴν δολοφονίαν, διαταγὰς πρὸς τὰ στρατεύματα, ἐξαγγέλλει μὲ τεράλῃδες τὰ ἀπαραίτητα μέτρα εὐταξίας, καὶ στέλλει γράμματα εἰς τὰς ἐπαρχίας διὰ νὰ στείλουν πληρεξουσίους, καὶ πάντως συνιστᾷ νὰ διατηρηθῇ ἡ ψυχραιμία. Εἰς τὸ Ναύπλιον ὁμοῦς ἡ Γερουσία τὸν εἶχεν ἤδη ἐκλέξει μέλος τῆς τριμελοῦς Κυβερνητικῆς Ἐπιτροπῆς, μὲ τὸν Ἀδγουστῖνον Καποδίστριαν καὶ τὸν Ἰωάννην Κωλέτην. Ἀνεχώρησε λοιπὸν ἀμέσως διὰ τὸ Ναύπλιον, ὠρκίσθη μὲ τοὺς συνεπιτρόπους του καί, ὅπως ὁ ἴδιος ἱστορεῖ, «ἐπήραμε τὰς ὑποθέσεις τοῦ Κράτους ἐπάνω μας». Ἡ Κυβερνησις ὁμοῦς αὐτῇ δὲν κατώρθωσε πολλά, διαλυθεῖσα ὑπὸ τῶν λεγομένων Συνταγματικῶν τῶν Μεγάρων. Τὰ πάθη ἦσαν ἐξημμένα καὶ αἱ παλαιαὶ διαφοραὶ, στρατηγῶν καὶ καπεταναίων, πολιτικῶν καὶ καλαμαράδων, ἀνέκυψαν δξύταται. Ἡ ἀναρχία ἦτο

πλήρης και ὁ ἐμφύλιος πόλεμος ἐν πλήρει ἀναπτύξει, μὲ κυβερνήσεις ἰσχύος ἀπλῶς τοπικῆς και μὲ διοίκησιν κυριολεκτικῶς ἀνόπαρκτον. Τὰ ἐπιτεύγματα τοῦ Ἀγῶνος ἐκινδύνευον νὰ ἀφανισθοῦν. Καὶ ὁ Κολοκοτρώνης μὲ πολλὰς ἀμφιβολίας προσέβλεπεν εἰς τὴν ἀναγγελίαν τῆς ἐκλογῆς τοῦ νεαροῦ Ὀθωνος ὡς βασιλέως. Ὡστόσον, ἀποδέχεται μὲ χαρὰν τὴν ἐκλογὴν τοῦ Ὀθωνος, ὡς ἐλπιδοφόρον μῆνυμα διὰ τὸ τέλος τῆς ἀναρχίας. Καὶ δι' αὐτό, παρὰ τοὺς ἀρχικούς του δισταγμούς, τελικῶς ἦτο παρών, ὅταν ὁ Ὀθων ἀπεβιβάσθη εἰς τὸ Ναύπλιον. Ἐκτοτε μιὰ νέα περίοδος ἤρχιζε διὰ τὸν Κολοκοτρώνην. Ἡ τελευταία πράξις τοῦ προσωπικοῦ του δράματος.

IV

Ὁ Φώτιος Χρυσανθόπουλος ἢ Φωτάκος, ὑπασπιστὴς και ἀχώριστος σύντροφος, ἀλλὰ και φανατικὸς θαυμαστὴς τοῦ Κολοκοτρώνη, ἱστορῶν τὸν βίον τοῦ στρατηγοῦ, διηγεῖται πῶς ἡ ἀντιβασιλεία ἐφυλάκισε τὸν Γέρον, τὸν Δ. Πλαπούταν και τοὺς μετ' αὐτῶν ἐπὶ συνωμοσίᾳ κατηγορηθέντας καπεταναίους, τοὺς ὁποίους, ὅπως διηγεῖται, «ἐδίκασε και μὲ ψεύματα κατεδίκασεν εἰς θάνατον, ἀλλ' ὁ Βασιλεὺς ἐμπόδισε τὸ κόψιμον τῆς κεφαλῆς τους».

Βαρεῖς εἶναι ἐνίοτε οἱ χαρακτηρισμοὶ τοῦ Φωτάκου ὡς πρὸς τὴν Ἀντιβασιλείαν, γενικευόμενοι δέ, ἴσως εἶναι και ἄδικοι. Διότι ἀσφαλῶς, μετὰ τὸν Καποδίστριαν, ὅσα μὲ σύστημα και μέθοδον προσέφερεν ἡ βαναρική Ἀντιβασιλεία δὲν ὑπῆρξαν ὀλίγα διὰ τὴν ἐκ τοῦ χάους διοργάνωσιν τῆς ἀναγεννηθείσης πολιτείας. Εἰς τὴν περίπτωσιν ὅμως τῆς συμπεριφορᾶς τῆς πρὸς τὸν Κολοκοτρώνην, ἡ Ἀντιβασιλεία ἐπέδειξεν ἔλλειψιν πολιτικότητος, σχολαστικὴν ἀκαμψίαν, ἀλλὰ και ἀδικαιολόγητον φοβίαν, μὲ ἀποτέλεσμα, νὰ ὀδηγηθῆ εἰς τὴν ποινικὴν δίωξιν, τὴν δίκην και τὴν εἰς θάνατον καταδίκην τοῦ θρυλικῦ γέροντος.

Ἀπὸ τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1833, ὅτε συνελήφθη μετὰ τοῦ Δ. Πλαπούτα και ἄλλων ὁμοφρόνων του, μέχρι τοῦ Μαΐου τοῦ 1834, ὅτε ἐξεδόθη ἡ καταδικαστικὴ ἀπόφασις μετὰ τὴν διεξαγωγὴν τῆς ταραχώδους δίκης, ὁ Κολοκοτρώνης ὑφίσταται μὲ καρτερίαν τὸν ἐξευτελισμὸν, τὸν ὁποῖον, μὲ σύστημα εἶχε προετοιμάσει ἡ βαναρική Ἀντιβασιλεία, μὲ συνεργοὺς τοὺς πολιτικοὺς ἐχθροὺς τοῦ στρατηγοῦ, ἀλλ' ἀτυχῶς και μὲ πρόσωπα τῆς ἐποχῆς διάσημα, τὰ ὁποῖα ὅμως εἰς τὴν κρίσιμον στιγμήν δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐξαρθοῦν εἰς τὸ ὕψος των.

Ἡ κατηγορία ἦτο, ὅτι ὁ Κολοκοτρώνης μετὰ τῶν φίλων του ὠργάνωσαν συνωμοσίαν, ὅτι πρὸς παρασκευὴν ἐμφυλίου πολέμου παρεκίνησαν εἰς ληστείαν διαφόρους ἀρχιληστάς, ὅτι ἀκόμη ὑπέγραψαν ἀναφορὰς πρὸς ξένην δύναμιν και εἰδικώτερον ὅτι ὁ Κολοκοτρώνης ἔγραφεν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Τσάρον, ζητῶν τὴν ὑποστήριξίν του

διὰ τὴν κατάργησιν τῆς Ἀντιβασιλείας καὶ τὴν ἀνακήρυσιν τοῦ Ὄθωνος ὡς ἐνηλίκου. Ἡ κατηγορία ὁμως—καὶ ἂν ἀκόμη ἦτο βásiμος ὡς πρὸς ὠρισμένα στοιχεῖα, ἐκφράζοντα τὴν πρὸς τὴν Ἀντιβασιλείαν γενικὴν ἀπέχθειαν καὶ τὴν ρωσόφιλον ἀπόκλισιν τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ τῶν φίλων του—πάντως δὲν κατέστη δυνατὸν ν' ἀποδειχθῆ πλήρως. Παρέστη λοιπὸν ἀνάγκη πολλῶν κυβερνητικῶν ἐπεμβάσεων, διὰ νὰ ἐκβιασθῆ ἢ εἰς θάνατον καταδικαστικὴ ἀπόφασις, τὴν ὁποίαν ὁμως οὔτε ὁ πρόεδρος τοῦ δικαστηρίου Ἀναστάσιος Πολυζωίδης οὔτε ὁ δικαστὴς Γεώργιος Τερτσέτης ὑπέγραψαν. Ὁ τελευταῖος ἐστηρίχθη εἰς τὸ περίφημον ἄρθρον 135 τῆς τότε ἰσχυοῦσης Ἐγκληματικῆς Διαδικασίας, διὰ νὰ θεμελιώσουν τὴν ἄρνησιν τῆς ὑπογραφῆς των. Ἡ θεμελίωσις δ' αὐτὴ ὑπῆρξεν ἴσως νομικῶς ἀσθενής, ὑπῆρξεν ὁμως τὸ μέγαλον πρὸς ἄλλο, μὲ τὸ ὁποῖον τὰ ὀνόματα τῶν δύο δικαστῶν παρεδόθησαν ὡς αἰῶνιον σύμβολον ἀκεραιότητος εἰς τὴν ἱστορίαν. Ὁ Πολυζωίδης καὶ ὁ Τερτσέτης, ἀληθεῖς μύσται καὶ ἱεροφάνται τῆς μεγάλης ἰδέας τῆς Δικαιοσύνης, ἀντελήφθησαν τὴν σκευωρίαν. Ἐδωκαν δὲ διὰ τῆς στάσεως αὐτῶν εἰς τὸ διηρηκὲς τὸ ὑπόδειγμα τοῦ ἰδανικοῦ κριτοῦ, ὁ ὁποῖος χωρὶς δισταγμῶν καὶ μὲ αὐτοθυσίαν θὰ πρέπει νὰ μάχεται καὶ νὰ ἀμύνεται εἰς τὸν κατὰ τοῦ Ἀδίκου ἀγῶνα, ὑπηρετῶν τὸ Δίκαιον ὡς ὅσιον καὶ ἱερὸν ὑφ' οἷα σδῆποτε συνθήκας.

Συγκινοῦν ἀκόμη καὶ σήμερον τὸν ἀναγνώστην τὰ πρακτικὰ τῆς δίκης τοῦ Κολοκοτρώνη. Συγκινοῦν, ὅχι μόνον ἢ ἀνδρική στάσις τῶν δύο δικαστῶν, ἀλλὰ καὶ αἱ ἀπολογίαι τῶν κατηγορουμένων καὶ αἱ ἀγορεύσεις τῶν διασήμων συνηγόρων των, τοῦ ἐκ Κεφαλληνίας νομομαθοῦς, κόμιτος Μαρίνου ἢ Παναγῆ Βαλσαμάκη καὶ τοῦ ἄλλου ἐπιφανοῦς νομομαθοῦς τῆς ἐποχῆς, τοῦ Χριστοδοῦλου Κλωνάρη. Συγκινοῦν ἐπίσης καὶ οἱ διαξιφισμοὶ τῶν συνηγόρων πρὸς τὸν Ἐδουάρδον Μάσσωνα, τὸν πείσμονα Ἐπίτροπον τοῦ δικαστηρίου. Συγκινεῖ ὁμως πρὸ παντὸς ἢ ἀπλότης τῆς ἀπολογίας τοῦ Κολοκοτρώνη, ὁ ὁποῖος, ὡς ἐπάγγελμα ἐδήλωσεν, ὅτι «κρατῶ στὸ χέρι τὸν σουλτάνο (τὸ τουφέκι) καὶ πολεμῶ γιὰ τὴν πατρίδα», ἀπῆντησε σύντομα εἰς τὰς πολλὰς κατηγορίας, κατέληξε δὲ μὲ λόγους ἀφοσιώσεως πρὸς τὸν Ὄθωνα, λέγων, ὅτι «τώρα ὅπου ὑπάρχει βασιλεὺς, θὰ κρεμάσω τὴν κάπα μου στὸν κρεμανταλά καὶ θὰ πλαγιάσω στὴν καλύβα μου γιὰ νὰ πεθάνω ἤσυχος καὶ εὐχαριστημένος».

Παρηκολούθησεν ὁ Γέρος τὴν δίκην μέχρι τέλους ἀτάραχος, παίζων τὸ κομπολόγι του. Ἦκουσε τοὺς ψευδομάρτυρας, τὰς ἀγορεύσεις καὶ τοὺς διαξιφισμοὺς τῶν συνηγόρων καὶ τοῦ ἐπιτρόπου, εἶδε τὴν ἐκπληκτικὴν ἐπέμβασιν τῆς Ἀντιβασιλείας, τοῦ ὑπουργοῦ τῆς Δικαιοσύνης καὶ τῶν ἀνθρώπων των. Καὶ εἰς τὸ τέλος, ὅταν ἀκούη τὴν εἰς θάνατον καταδίκην του σταυροκοπεῖται καὶ ἤρεμα λέγει : «μνήσθητί μου Κύριε, ὅταν ἔλθης ἐν τῇ βασιλείᾳ σου»! Παίρνει μίαν πρέξαν ταμπάκον, προσφέρει καὶ εἰς τοὺς ἄλλους καὶ λέγει εἰς τὸν δακρυσμένον συγκατάδικον Πλαπούταν : «βρὲ

σύ, δὲν ντρέπεσαι ; Δὲν ἐφοβήθης τοὺς Τούρκους καὶ τώρα κλαῖς ; Κουράγιο ξάδευρε . . . »).

Ἡ ἀπίθανος δίκη εἶχε τελειώσει καὶ τὸ στίγμα εἶχεν ἱστορικῶς σφραγισθῆ ἀμετάκλητον. Οἱ μελλοθάνατοι ἀνέβαινον τὸν δρόμον ἀπὸ τὸ Ναύπλιον εἰς τὸ Ἴτς-Καλέ, εἶδον τὴν ἐτοιμαζομένην λαιμητόμον καὶ ἐπερίμεναν τὸ ἄδικον τέλος.

Κάτω ὅμως, εἰς τὸ Ναύπλιον, ὁ λαός, ἡ Κυβέρνησις, οἱ ξένοι πρέσβεις, ἡ Ἀντιβασιλεία καὶ ὁ νεαρὸς βασιλεὺς μὲ κατάπληξιν καὶ δέος ἀνελογίζοντο τὰς συνεπειάς. Οἱ ὑπεύθυνοι παράγοντες ἤρχισαν ἀμέσως τὰς συζητήσεις. Καὶ τελικῶς ὁ Ὅθων ἐμετρίασε τὴν θανατικὴν ποινὴν εἰς εἰκοσαετῆ δεσμῶν. Ἀργότερον, τὴν 20ῆν Μαΐου 1835, εἰς τὴν νέαν πρωτεύουσαν, τὰς Ἀθήνας, ὁ Ὅθων, ἐπὶ τῇ ἐνηλικιώσει του, ἀπενειμε τὴν πλήρη χάριν εἰς τὸν Κολοκοτρώνην. Τὸ δράμα εἶχε τελειώσει καὶ ἡ κάθαρσις τῆς τραγωδίας εἶχε συντελεσθῆ. Ὁ Γέρος τοῦ Μοριᾶ, ἀφοῦ πλέον εἶχε δρέψει καὶ τῆς δόξης καὶ τῆς κακίας τοὺς καρπούς, ἀφοσιώνεται εἰς τὸν βασιλέα, ἐργάζεται διὰ τὸ κοινὸν καλὸν εἰς κάθε δυνατὴν ἐκδήλωσιν καὶ ἡσυχάζει μὲ τὰς ἀναμνήσεις του εἰς τὴν ἀτμόσφαιραν τῆς οἰκογενείας καὶ τῶν πολλῶν του φίλων.

Ἀντιστράτηγος, Σύμβουλος τῆς Ἐπικρατείας, Μεγαλόσταυρος, ἔνδοξος, τιμημένος, ἀλλὰ πάντοτε ἀπλοῦς, θυμόσοφος καὶ ἀγριωπὸς καλόκαρδος, ὁ Γέρος ἔζησεν ἀκόμη ὀλίγα ἔτη εὐφορίας ὡς χαρακτηριστικὸς τύπος εἰς τὴν τότε μικρὰν κοινωνίαν τῶν Ἀθηνῶν. Παρὰ τὴν ἀπέχθειάν του πρὸς τοὺς «καλαμαράδες», σέβεται τὴν προσφορὰν τῶν εἰς τὴν λειτουργίαν τοῦ νεοσυστάτου κράτους. Μὲ ὄλην τὴν ψυχὴν ὑποστηρίζει τὸ Πανεπιστήμιον, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐλπίζει ὅτι θὰ προκύψῃ τὸ καλὸν τῆς Ἑλλάδος. Θυμιάζει τὴν διδασκαλίαν τοῦ Γεωργίου Γενναδίου εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Γυμνάσιον. Ἐνθουσιάζεται μὲ τὸν γυμνασιάρχην καὶ τοὺς νέους μαθητάς. Καί, ὁ οὐσιαστικῶς ἀπαιδευτος, ἀλλὰ πάντοτε θαυμαστής τῆς παιδείας μεγαλοφυῆς γέροντος, δὲν διστάζει νὰ ἐκφωνήσῃ, κατὰ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1838, εἰς τὴν Πνύκα, τὸν περίφημον λόγον του πρὸς τὴν ἐλπιδοφόρον νεολαίαν τῆς ἐποχῆς του. Εἰς τὸν λόγον αὐτόν, κείμενον ἀπλοῦν ἀλλὰ καὶ κλασσικὸν εἰς ἰδέας καὶ ὄφρος, ὁ τύποις ἄσοφος ἀποδεικνύεται ἀκόμη μίαν φορὰν σοφός, καὶ ὁ ἄλλως σχεδὸν ἀγράμματος ἐκφράζει τὴν εὐγνωμοσύνην τοῦ Ἔθνους πρὸς τοὺς «φρυγάδες γραμματισμένους», αὐτούς, οἱ ὁποῖοι ἐπὶ Τουρκοκρατίας μετέφραζον καὶ ἔστελλον εἰς τὴν Ἑλλάδα βιβλία. Τονίζει, ὅτι ὁ πόθος τῆς Ἀπελευθερώσεως ὑπῆρξε κοινός, τῶν κληρικῶν, τῶν προεστῶν καὶ τῶν καπεταναίων, τῶν μορφωμένων καὶ τῶν ἐμπόρων, τῶν μικρῶν καὶ τῶν μεγάλων. Ἐξυμνεῖ τὴν ὁμόνοιαν καὶ περιγράφει μὲ δύναμιν τὰ κακὰ τῆς διχονοίας. Παραινεῖ καὶ συμβουλεύει τὸν σεβασμὸν πρὸς τὸν Βασιλέα, πρὸς τὴν πατρίδα καὶ πρὸς τὴν πίστιν. Τέλος, κατὰ τρόπον ἀπλοϊκόν, ἀλλὰ πνευματώδη, λέγει εἰς τοὺς μαθητάς : «νὰ μὴν ἔχετε πολυτέλεια, νὰ μὴν πηγαίετε στοὺς καφενέδες καὶ τὰ μπιλιάρδα. Νὰ δοθῆτε

στάς σπουδάς σας . . . , νὰ σκλαβωθῆτε στὰ γράμματά σας . . . , νὰ ἀκούετε τὰς συμβουλὰς τῶν διδασκάλων καὶ γεροντοτέρων . . . , ἢ προκοπή σας καὶ ἡ μάθησί σας νὰ μὴν γίνεи σκεπάρονι μόνο διὰ τὸ ἄτομό σας, ἀλλὰ νὰ κοιτάζει τὸ καλὸ τῆς κοινότητος καὶ μέσα στὸ καλὸ αὐτὸ εὐρίσκεται καὶ τὸ δικό σας». Λόγοι ἀπλοῖ καὶ σοφοί, ἀλλὰ καὶ κύκνειον τραγούδι τοῦ ἐκπληκτικοῦ λεβέντη, τὸν ὁποῖον ἐπλησίαζεν ὁ θάνατος. Ὁ θάνατος αὐτός, τὸν εὔρε φυσικὸς καὶ γρήγορος, τὸ πρωὶ τῆς 4 Φεβρουαρίου 1843 εἰς τὸ σπίτι του, ὕστερα ἀπὸ τὸν μεγάλον χορὸν τοῦ παλατιοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον ἐγλέντησε καὶ ἐχόρευσε μὲ τὴν συνηθισμένην του ὄρμην καὶ χαρωπὴν διάθεσιν. Θάνατος εὐτυχῆς, τέλος χαρούμενον, ὅπως ἤρμυζεν εἰς τὸν ἀρρενωπὸν ἀλλὰ καὶ ἐν ἀρετῇ διάσημον, τὸν ἐκλεκτὸν τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς Τύχης.

V

Ἄν ἐκ τῶν κυρίων σκοπῶν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν εἶναι καὶ ἡ ἀνάμνησις καὶ ἡ βράβευσις τῶν διασήμων, ὁ σημερινὸς ἑορτασμός ἀποτελεῖ ἀπότισιν φόρον ἐλαχίστου εἰς τὴν μνήμην τῆς γεννήσεως, πρὸ δύο αἰώνων, τοῦ ὄντος διασημοτάτου Θεοδώρου Κολοκοτρώνη.

Ὁ βίος τοῦ γραφικοῦ ἥρωος δὲν δύναται νὰ ἱστορηθῆ πλήρως. Εἶναι βίος ἀνθρώπου μὲ ἀστείρευτον πολεμικὴν καὶ πολιτικὴν δρασίαν, ἢ ὁποῖα δεσπόζει εἰς τὴν κρίσιμον Ἑλληνικὴν Ἱστορίαν, τὴν ἐξικνουμένην μέχρι τοῦ 1843, ὅτε ὁ γίγας ἐσωριάσθη ἀπὸ τὸ κτύπημα τοῦ θανάτου. Ὁ Γέρος τοῦ Μοριά ἔζησε τὰ ἑβδομήκοντα καὶ τρία ἔτη τῆς ζωῆς του ὡς ἀληθῆς ἥρωος. Ἡρώως ὅμως ὑπὸ τὴν κλασσικὴν τοῦ ὄρου ἔννοϊαν, ἀλλὰ καὶ γραφικὸς καὶ πολύμορφος, εἰς τὸν ὁποῖον ἡ πολεμικὴ καὶ ἀγωνιστικὴ ἀρετὴ ἀνεμιγνύετο μὲ τὴν σοφίαν καὶ τὴν σύνεσιν καθὼς καὶ μὲ τὴν ἀντίληψιν τῆς χαρᾶς, τὴν ὁποῖαν τοῦ ἔδιδεν ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἀναστροφὴ του μὲ τοὺς ἀνθρώπους.

Ἄν ἀναρίθμητοι εἶναι αἱ μάχαι του καὶ πρὸ καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Ἀγῶνος ἀναρίθμητα εἶναι καὶ τὰ σοφὰ του ρητὰ καὶ ἀποφθέγματα, αἱ παραβολαὶ καὶ αἱ παροιμίαι, αἱ ἀλληγοραὶ καὶ τὰ ὄνειρα, ἀλλὰ καὶ τὰ πλήρη χάριτος ἀνέκδοτα τὰ ὁποῖα διὰ βίον τὸν συνώδυσαν. Δὲν εἶναι ὅμως δυνατόν, ἀλλ' οὔτε ἀναγκαῖον νὰ ἐπαναληφθοῦν ὅλα αὐτά, τὰ ὁποῖα, γνωστὰ ἄλλως τε, συχνότατα ἔχουν περάσει εἰς τὸ λαϊκὸν στόμα ὡς ἔκφρασις τοῦ ἀγνοῦ περιπαικτικοῦ καὶ θυμοσόφου ἑλληνικοῦ πνεύματος. Ὁ Κολοκοτρώνης ἔγραψε μὲ τὸν βίον του ἱστορίαν, ἀλλὰ ἐπίσης κατέλιπε καὶ ζωντανὴν τὴν προσωπικὴν του ἀκτινοβολίαν καὶ ἀνθρωπιάν, εὐτυχῆσας νὰ θεμελιώσῃ κάποιον αὐτόχρημα ἐγχειριανὸν ἀντικειμενικὸν πνεῦμα, δι' ὅλους τοὺς Ἕλληνας ἐπιγόνους. Καὶ πράγματι δὲν εἶναι ἴσως μεγάλῃ ὑπερβολῇ ἐὰν λεχθῆ, ὅτι, κατὰ τινὰ

τρόπον ὅλοι οἱ νεώτεροι Ἑλληνες ἀσυνειδήτως («κολοκοτρωνίζου»). Ἴσως τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν ἐπιρροὴν τοῦ πνεύματος τοῦ Μοριᾶ. Ἄλλὰ καὶ πάλιν, τὸ πνεῦμα τοῦτο τοῦ Μοριᾶ, τὸ εὐστροφον καὶ πολυμήχανον, τὸ ἐπίμονον καὶ ἀγωνιστικόν, ἀλλὰ καὶ γελαστόν καὶ σπινθηροβόλον, εἶναι αὐτὸ τοῦτο ἐνσάρκωσις τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ γενικοῦ χαρακτῆρος τοῦ Κολοκοτρώνη.

Ὁ Κολοκοτρώνης, ἔχει λεχθῆ, ὑπῆρξεν ὁ Ὀδυσσεὺς τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, ὁ ὁποῖος καὶ αὐτὸς ἐφλέγετο ἀπὸ ὑπερήφανον ἀγωνιστικὸν πνεῦμα καὶ ἀπὸ λατρείαν πρὸς τὰ παραδεδομένα ἱερὰ καὶ ὄσια, ὅπως δ' ἐκεῖνος ἔτσι καὶ αὐτός, ἀπεδέυτο, πολυμήχανος καὶ σύγκρομος, εἰς τὴν πάλην πρὸς τὰς «μυστηριώδεις δυνάμεις τῆς τύχης». Ὀδυσσεὺς καὶ Κολοκοτρώνης, εἰς ἀπόστασιν χιλιάδων ἐτῶν, συμβολίζου τὴν αἰωνίαν ἑλληνικὴν προσφορὰν εἰς τὸν κόσμον τῆς σωματικῆς καὶ τῆς πνευματικῆς ρώμης. Καὶ ὁ Κολοκοτρώνης, τοῦ ὁποῖου τὴν γέννησιν τιμῶμεν σήμερον, ὑπῆρξε καὶ κατὰ τὸ σῶμα καὶ κατὰ τὸν νοῦν καὶ κατὰ τὸ ἦθος ρωμαλέος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ἡ περὶ τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη βιβλιογραφία, ἡ ἀφορῶσα εἰς ἐξιστόρησιν τοῦ βίου καὶ τῆς δράσεως αὐτοῦ ἐν γένει, εἶναι πλουσιωτάτη, κατ' οὐσίαν ταυτιζομένη πρὸς τὴν βιβλιογραφίαν, τὴν ἀφορῶσαν εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821. Ἐκ τῆς βιβλιογραφίας αὐτῆς, ἐνδεικτικῶς καὶ κατ' ἐπιλογὴν σημειοῦνται κατωτέρω ὠρισμένα δημοσιεύματα, ὅσα κατὰ τινα τρόπον συνδέονται ἀμεσώτερον πρὸς τὴν ἐξιστόρησιν τοῦ βίου καὶ τῆς δράσεως τοῦ Πελοποννησίου στρατηγοῦ.

Ἐκ τῶν δημοσιευμάτων τούτων ἰδιαιτέραν σημασίαν ἔχουν τὰ Ἀπομνημονεύματα αὐτοῦ τούτου τοῦ Θ. Κολοκοτρώνη, γραφέντα καθ' ὑπαγόρευσιν πρὸς τὸν Γεώργιον Τερτσέτην. Ἡ πρώτη ἔκδοσις τῶν Ἀπομνημονευμάτων αὐτῶν ἤρchiσε τὸ 1846 καὶ ἐπερατώθη τὸ 1851, φέρει δ' ὡς τίτλον ἐπὶ τοῦ χρωματιστοῦ μὲν ἐξωφύλλου «Ὁ Γέρον Κολοκοτρώνης, ἐν Ἀθήναις, 1851», ἐπὶ τοῦ δευτέρου δ' ἐξωφύλλου «Διήγησις συμβάντων τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς ἀπὸ τὰ 1770 ἕως τὰ 1836, Ὑπαγόρευσε Θεόδωρος Κωνσταντίνου Κολοκοτρώνης, Ἀθήνησιν, τύποις Χ. Νικολαΐδου Φιλαδελφῆς, 1846». Ἡ β' ἔκδοσις ὑπὸ Ν. Γ. Πολίτου φέρει τὸν τίτλον («Ὁ Γέρον Κολοκοτρώνης, Διήγησις συμβάντων τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς, Ρητὰ τοῦ Κολοκοτρώνη, Τραγοῦδια τῶν Κολοκοτρωναίων»), τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις, 1889, σσ. ζ' καὶ 176, τομ. Β', 1889, σσ. 195, «Βιβλιοθήκη τῆς Ἐστίας». Ἐκτοτε τὰ Ἀπομνημονεύματα τοῦ Κολοκοτρώνη ἐξεδόθησαν ἐπανειλημμένως. Σχόλια καὶ ἀνέκδοτα ἔγγραφα περιέχει ἡ ἐπανέκδοσις αὐτῶν ὑπὸ τοῦ ναυάρχου Ἰω. Θεοφάνιδου εἰς τὸ τρίτον ἔργον αὐτοῦ «Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Ἰ. Θεοφάνιδου». Ἐπίσης εἰς τὴν ἔκδοσιν Γ. Βαλέτα, «Τερτσέτης, Ἀπαντα», τομ. γ', 1953, δημοσιεύονται καὶ ἄλλα συναφῆ κείμενα περὶ τοῦ Κολοκοτρώνη.

Ἐκτὸς τῶν Ἀπομνημονευμάτων τούτων βασικῆς σημασίας εἶναι μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἀκόλουθα δημοσιεύματα: Φωτίου Χρυσανθοποῦλου (Φωτάκου), «Ἀπομνημονεύματα περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως», τόμ. α' - δ', ἐπιμελεῖα Θ. Βαγενᾶ κ.ἄ., 1955, ὡς καὶ τοῦ ἀδ-

τ ο ὦ, «Βίοι Πελοποννησίων ἀνδρῶν κλπ.» ἔκδ. Στ. Ἀνδροπούλου, 1888, σημαντικά δὲ διὰ τὴν ἔποψιν τῶν κοτζαμπάσηδων εἶναι ἰδίως τὰ («Ἀπομνημονεύματα» τοῦ Κανέλλου Δεληγιάννη, ἐκδοθέντα εἰς τρεῖς τόμους εἰς τὴν «Βιβλιοθήκην» Γ. Τσουκαῶ (τόμ. 16 - 18), 1957. Πρβλ. πλὴν ἄλλων καὶ Ἀ. Ν. Γούδα, Βίοι παράλληλοι, τομ. η', «Ἡρώες ξηρᾶς, Κολοκοτρωναῖοι», 1876, σσ. 81-120, Ντ. Κονόμου, «Γεωργίου Τερτσέτη, Ἀνέκδοτη σκιαγραφία τοῦ Κολοκοτρώνη, εἰς «Ἑλληνικὴ Δημοιοργία», τόμ. 6, 1950, σελ. 571 - 573, Α. Ν. Μανίκη, «Ὁ Κολοκοτρώνης καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ φυλακισθέντες εἰς τὸν Προφήτην Ἡλίαν τῆς Ὑδρας», εἰς «Μέλλον τῆς Ὑδρας», τόμ. 7, 1939, σσ. 145, 177, 212, 244, 251 κ.ἑξ. βλ. ἐπίσης «Ἡ δίκη τοῦ αἰοιδίμου Θ. Κολοκοτρώνη καὶ Δ. Πλαπούτα . . .», 1843, σσ. μὴ καὶ 384, ὡς καὶ Τάκη Χ. Κανδηλώρου, «Ἡ δίκη τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ ἡ ἐπανάστασις τῆς Πελοποννήσου», 1906, σσ. 367, Ν. Παπαδοπούλου, «Τὰ κατὰ τὴν κηδεῖαν τοῦ μακαρίτου Θ. Κολοκοτρώνη...», 1843, σσ. 6 καὶ 135 (ἔνθα, σσ. 25 - 84, καὶ ὁ ἐπιτάφιος λόγος Κωνσταντίνου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων).

Ἀντιρρητικὸν χαρακτῆρα φέρουν τὰ ἔργα τοῦ Γιάννη Βλαχογιάννη, «Κλέφτες τοῦ Μοριᾶ», 1935, καὶ «Ἱστορικὰ Ραπίσματα», 1937, καθ' ὧν ὁμοῦ βλ. Σ. Κογγέαν, «Ἑλληνικά», τόμ. 8, 1935, σσ. 365 κἑξ. καὶ ἰδίως Κ. Ρωμαίου, «Τὰ τραγούδια τῶν Κολοκοτρωναίων, α', θρηνησὸς τοῦ Κολοκοτρώνη», εἰς «Πελοποννησιακά», τόμ. Α', 1956, σελ. 409 κ.ἑξ. ὡς καὶ τοῦ αὐτοῦ «Τὰ τραγούδια τῶν Κολοκοτρωναίων, Λάμπει ὁ ἥλιος στὰ βουνά», αὐτόθι, τόμ. Β', 1957, σσ. 377 κ.ἑξ. (ἔνθα καὶ ἄλλη βιβλιογραφία).

Ἐν γένει βλ. ἐκ τῶν νεωτέρων δημοσιευμάτων καὶ Χρ. Ἀ. Στασινοπούλου, «Ὁ ἀληθινὸς Κολοκοτρώνης, ἱστορικὴ κριτικὴ μελέτη», 1958, σσ. 191, Σπύρου Μελλᾶ, «Ὁ Γέρος τοῦ Μοριᾶ», δ' ἔκδ., 1957, Τ. Ἀθ. Γρηγοσιπούλου, «Ὁ Θ. Κολοκοτρώνης εἰς τὴν Ἱστορίαν καὶ τὸν θρόνον», εἰς «Εἰκονογραφημένη Ἱστορία», τ. 28, 1970, σσ. 48 κἑξ., Π. Ζέπου, «Δύο προεπαναστατικὰ σχέδια ἀπελευθερώσεως τῆς Πελοποννήσου», εἰς «Πελοποννησιακά», τόμ. Ζ', 1970, σσ. 175 κἑξ. (ἔνθα καὶ ἄλλη κατ' ἐπιλογὴν βιβλιογραφία).